

Applied Economics Studies, Iran (AESI)P. ISSN:2322-2530 & E. ISSN: 2322-472X - Journal Homepage: <https://aes.basu.ac.ir/>

Scientific Journal of Department of Economics, Faculty of Economic and Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran. Owner & Publisher: Bu-Ali Sina University.

© Copyright © 2025 The Authors. Published by Bu-Ali Sina University.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

Bu-Ali Sina University

Analysis of the Biggest Obstacles to Business and Investment in Iran

Seyed Mohammad Mousa Motalebi¹ , Zeinab Mortazavifar² ,
Ali Ranjbaraki³ , Ahmad Shakiba⁴

Type of Article: Research

 <https://dx.doi.org/10.22084/aes.2025.30611.3773>

Received: 2025/02/28; Revised: 2025/04/26; Accepted: 2024/06/04

Pp: 9-34

Abstract

Despite the abundant savings in the country, the failure to convert them into economically productive capital and the continuous growth is one of the structural problems of the country. Issues such as underemployment of production factors, low productivity, poverty, and the like have arisen for this reason. Understanding the country's investment climate, which is the goal of this study, can be effective in planning for converting savings into capital. In this article, using the World Bank's "Enterprise Survey" method and its questionnaire, the investment climate issues from the perspective of economic enterprises in the country have been identified, categorized, and compared with the average of the countries under study and the average of the region. In this survey, dimensions such as regulations and taxes, corruption, financing, infrastructure, innovation and technology, trade, labor, crime, the informal sector, gender, enterprise characteristics and enterprise performance have been examined. the most important question of questionnaire is the biggest obstacle from the perspective of the enterprise. The results of this survey indicate that: In most components of the estimated indicators, Iran's situation is more unfavorable compared to the average of the world and the MENA region. The findings also indicate that nearly 44% of the firms considered financing, 15% political instability and 7% tax rate as the biggest obstacle which together constitute nearly 65% of the investment obstacles. Therefore, it is necessary to address these three important obstacles in economic policy-making, especially in the areas of investment and business.

Keywords: Investment Climate, Business Environment, Survey of Economic Enterprises, Business Obstacles, Investment Obstacles.

JEL Classification: R58, D23.

1. Assistant Professor, Department of Economics, Institute of Humanities and Social Studies of Acecr, Tehran, Iran (Corresponding Author). **Email:** motalebi@acecr.ir

2. Instructor, Business Department, Institute of Development Studies of Acecr, Tehran, Iran.

3. Assistant Professor, Department of Economics, Institute of Humanities and Social Studies of Acecr, Tehran, Iran.

4. Instructor, Department of Economics, Institute of Humanities and Social Studies of Acecr, Tehran, Iran.

1. Introduction

One of the characteristics of successful developed and developing countries is the appropriate state of the investment. Currently, economic enterprises in the country are facing various issues, the main of which is financing and instability. These restrictions act as barriers to business and increase production costs, especially transaction costs. In the last few decades, due to various institutional-historical reasons, capital accumulation, and economically productive investment have been very low. This has led to a gradual decline in productive investment and ultimately a decline in national output and economic growth in the country. The growth of the total net capital stock at constant prices in 2016 has been on a downward trend from 4.5 percent in 2012 and has not grown at all in 2019. Improving the investment climate can help change the current trend of capital formation and accumulation. The fundamental question in examining the investment climate in the economy is why the private sector does not make enough productive investment? And what is the biggest obstacle to investment and production?

2. Materials and Methods

The basis of the present study to answer the above question is the World Bank's "Enterprise Survey". The enterprise survey is conducted by asking private sector activists about the factors affecting the business environment of the enterprises under their management. This index tries to provide an overall picture of the private sector of the economy (non-agricultural) in different regions. The statistical population of this survey is the manufacturing and production, services, transportation and construction sectors in all countries of the world. In the World Bank's approach to assessing the investment climate, the survey has been used as one of the effective methods. It seems that the research of [Dollar et al., \(2005\)](#) is the theoretical basis of the World Bank's investment climate survey. In these studies, the concept of investment climate with the concept of high-quality institutions in the macroeconomics, namely social infrastructure, property rights, non-discriminatory policies, transaction costs, government, tax regulations and quality, infrastructure and labor, are considered as key inputs to investment activities. In the design of this research, based on statistical data and World Bank standards, the sample population was determined from six provinces of the country and three sectors of industry, services and other non-agriculture, and then sampling was carried out. The number of statistical population and sample population, separated by sector and province, was 1100 firms selected from different provinces and sectors.

3. Data

Data collection is in the form of structured interviews. Excel, SPSS and Stata were used to collect and analyze data. The Enterprise Survey collects information from business owners and managers on a range of topics related to the business environment. One of the most important indicators is the question of the greatest business obstacle. The components related to this indicator briefly state what percentage of enterprises choose each obstacle as the greatest. These components can help policymakers set priorities when designing targeted programs and policies to improve the enabling business environment. The World Bank's Biggest Barriers to Doing Business survey measures 15 factors and indicates the percentage of firms that consider a given barrier to doing business as the biggest obstacle. These include: access to finance, access to land, business licenses, corruption, courts,

crime, customs and trade regulations, electricity, inadequate education of the workforce, labor regulations, political instability, informal sector performance, tax administration, tax rates, and transportation. The index is analyzed based on the estimated size of the index, which is compared to the average for the MENA region, and the world.

4. Discussion

Based on the findings of this study, the surveyed firms in the country have stated that financing is the biggest obstacle to their business, and 39.7% of firms have listed financing as the main obstacle to their activities. In other countries of the world, financing is also mentioned by firms with a share of 14.3%. In the MENA region, after political instability as the biggest obstacle or 19.1%

In Iran, 4.4% of firms have stated that access to land is their main problem, while this ratio is 1.3% in other countries of the world and 2.4% in the MENA region.

Also, 1.9% of the firms in the country have listed commercial licenses as the most important obstacle to their activities, which is lower compared to other countries of the world with 2.6% and countries in the MENA region with 3.7%.

Corruption is mentioned by 1.4% of the firms in the country as the most important obstacle to business. In other countries of the world, 6.8 percent and in the countries of the MENA region, 9 percent of the firms had this opinion, which is higher than in Iran.

A small percentage of the firms in the country have introduced courts as an obstacle. This ratio is also less than one percent in other countries of the world and the MENA region.

Crime and theft have been declared as a major obstacle by 1.4 percent of the firms in the country, and this figure was 2.8 percent in other countries of the world and 1.9 percent in the MENA region, which is a higher figure.

A small percentage of the firms in the country have declared customs and trade regulations as an obstacle to their business. In other countries of the world and the MENA region, this ratio includes about 3.5 percent of the firms, which is a higher figure than the firms in the country.

The percentage of firms in the country that have declared electricity as their biggest obstacle is 2.1%, which is much lower compared to other countries in the world with 8.9% of firms and the MENA region with 11.7%.

Regarding inadequate education, about 2.6% of firms in the country have stated it as the main obstacle to their activities, while this ratio is 9.5% in other countries in the world and 8.7% in the MENA region, which is a significant ratio.

Only 0.4% of firms in the country have considered labor regulations as the main obstacle to their activities. This ratio is 3.4% in other countries in the world and 2.7% in the MENA region.

Political instability has been declared as the biggest obstacle to business by 19.8% of firms in the country, 19.1% of firms in the MENA region and 11.6% in the rest of the world.

4.5% of the country's enterprises have considered the performance of the informal sector as an obstacle to their activities, while this ratio is 8.11% in other countries of the world and 7.7% in the MENA region.

1% of the country's enterprises have declared tax management as a major obstacle to their activities. This ratio is 6.2% in the MENA region and close to Iran, while the average for the world's countries is 4%.

The percentage of enterprises in the country that have considered tax rates as the biggest obstacle to their activities is about 4.6%, while the world's countries are 13.1% and the MENA countries are 11%.

Transportation has been declared as the main obstacle to their activities by 2.1% of the country's enterprises. This percentage is 4% and 7.3% for the world's countries and the MENA region, respectively.

5. Conclusion

Business owners are always faced with various obstacles and problems in their activities, obstacles that are sometimes imposed on them by the business environment and disrupt their activities. This report examines a number of issues and problems that businesses face, and asks businesses which of the environmental obstacles they consider to be the biggest obstacle to their business activities. The results of the study show that businesses in the country have identified financing as the most important obstacle to business activities, with political instability being the next biggest obstacle to business after financing. Therefore, nearly 65 percent of businesses in the country have identified financing and political instability as the biggest obstacles to their activities, which indicates the importance of these two issues and the need for more attention and planning by officials in the methods of financing businesses and providing political stability. Transportation, corruption, and access to land are in the next ranks. The informal sector, courts, crime and theft, and customs regulations are barriers that are of much less relative importance to businesses than other barriers.

Acknowledgements

Finally, the authors would like to express their gratitude to the anonymous referees of the journal for their valuable input and contribution to the improvement and depth of the article.

Observation Contribution

This article is derived from a research project led by Seyed Mohamad Mousa Motlabi, and the other authors were his colleagues.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest while observing publication ethics in referencing.

فصلنامه علمی مطالعات اقتصادی کاربردی ایران
 شاپای چاپی: ۲۵۲۰-۲۳۲۲؛ شاپای الکترونیکی: ۴۷۲۸-۲۳۲۲ - وبسایت نشریه: <https://aes.basu.ac.ir>
 نشریه گروه اقتصاد، دانشکده علوم اقتصادی و علوم اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.
 حق انتشار این مستند، متعلق به نویسنده(گان) آن است. ۱۴۰۴ - ناشر این مقاله، دانشگاه بوعلی سینا است.
 این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.
 آدرس زیر مجاز است.
 Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

بررسی و تحلیل بزرگ‌ترین موانع تولید و سرمایه‌گذاری در ایران*

سید محمد موسی مطلبی^۱، زینب مرتضوی فر^۲، علی رنجبرکی^۳، احمد شکیب^۴

نوع مقاله: پژوهشی

شناسه دیجیتال: <https://dx.doi.org/10.22084/aes.2025.30611.3773>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۰، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۲/۰۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۱۵

صص: ۳۴-۹

چکیده

با وجود پس‌انداز فراوان در کشور، عدم تبدیل آن به سرمایه مولد اقتصادی و افزایش مستمر تولید ملی یکی از مشکلات ساختاری کشور است. مسائلی هم‌چون اشتغال ناقص و بیکاری عوامل تولید، بهره‌وری اندک، فقر و مانند آن، به همین دلیل ایجاد شده است. شناخت فضای سرمایه‌گذاری کشور که هدف این مطالعه است، می‌تواند به برنامه‌ریزی برای تبدیل پس‌انداز به سرمایه مؤثر باشد. در این پژوهش با استفاده از روش «پیمایش بنگاه» بانک جهانی و با استفاده از پرسش‌نامه آن، مسائل فضای سرمایه‌گذاری از نگاه بنگاه‌های اقتصادی کشور شناسایی، دسته‌بندی و با متوسط کشورهای تحت بررسی و متوسط منطقه، مقایسه شده‌اند. در این پیمایش ابعادی چون: مقررات و مالیات، فساد، تأمین مالی، زیرساخت‌ها، نوآوری و فناوری، تجارت، نیروی کار، جرم، بخش غیررسمی، جنسیت، ویژگی‌های بنگاه، پرسش از بزرگ‌ترین مانع از نظر بنگاه و عملکرد بنگاه، مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج این پیمایش گویای آن است که: در بیشتر مؤلفه‌های شاخص‌های برآوردشده وضعیت ایران در مقایسه نامناسب‌تر است؛ هم‌چنین نزدیک به ۴۴٪ بنگاه‌ها مهم‌ترین مانع را تأمین مالی، ۱۵٪ بی‌ثباتی سیاسی و ۷٪ آن را نرخ مالیات دانسته‌اند که جمعاً نزدیک به ۶۵٪ موانع سرمایه‌گذاری را تشکیل می‌دهد و ضرورت تمرکز سیاست‌ها بر آن را تأکید می‌کند.

کلیدواژگان: فضای سرمایه‌گذاری، محیط کسب‌وکار، پیمایش بنگاه‌های اقتصادی، موانع کسب‌وکار.
طبقه‌بندی JEL: R58, D23.

*. این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول است.

۱. استادیار گروه اقتصاد، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: motalebi@acecr.ac.ir

۲. مربی گروه کسب‌وکار، پژوهشکده مطالعات توسعه جهاد دانشگاهی، تهران، ایران.

Email: z.mortazavi@acecr.ac.ir

۳. استادیار گروه اقتصاد، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، تهران، ایران.

Email: ranjbaraki@acecr.ac.ir

۴. مربی گروه اقتصاد، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، تهران، ایران.

Email: shakiba@acecr.ac.ir

۱. مقدمه

یکی از مشخصات کشورهای موفق توسعه یافته و در حال توسعه وضعیت مناسب فضای سرمایه گذاری و محیط کسب و کار است. در حال حاضر بنگاه های اقتصادی در کشور با مسائل گوناگونی مواجه است که اصلی ترین آن بی ثباتی ها و محدودیت های دیگری است که بیشتر از محیط بیرونی بر آن تحمیل می شود. این محدودیت ها به عنوان موانع تولید عمل می کند و هزینه های تولید به ویژه هزینه های مبادلاتی تولید را افزایش می دهد. از جمله مشکلاتی که در حال حاضر اقتصاد ایران با آن مواجه است مسئله تورم است که موجب بی ثباتی شده و شرایط را برای تصمیم گیری های تولیدی از جمله سرمایه گذاری ابتدایی و نیز سرمایه گذاری مجدد با چالش هایی روبرو کرده است. مسائل دیگری چون قوانین و مقررات در حوزه مالیات، تأمین اجتماعی، قوانین کار و قوانین تجاری و مانند آن نیز از مسائل فضای سرمایه گذاری است.

هم چنین مجموعه شرایط کشور مانند (تحریم، پر هزینه بودن فضای کسب و کار، جذابیت بالای بازارهای غیرمولد، نوسانات ارزی بسیار و ...) فضای اقتصادی کشور و به تبع آن متغیرهای کلان، از جمله سرمایه گذاری (سرمایه گذاری خصوصی و دولتی) را با نااطمینانی هایی روبرو کرده است (رهنمون و همکاران، ۱۴۰۲: ۶۶).

به طور کلی افزایش تولید ملی و دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی نیازمند توجه به عوامل مؤثر و شکل دهنده آن است. طبق بررسی های نظری و تجربی صورت گرفته مهم ترین عامل شکل گیری و افزایش تولید ملی، سرمایه گذاری مولد اقتصادی و انباشت سرمایه است. منظور از سرمایه هرگونه ارزش اقتصادی انباشته شده (همانند مواد اولیه، ماشین آلات، نیروی انسانی متخصص، منابع فرهنگی و اجتماعی، منابع مالی و اعتباری و ...) است که در فرآیند تولید به کار گرفته می شود. سرمایه توان زایش ارزش اقتصادی را دارد و یکی از نهاده های اصلی تولید در اقتصاد است. سرمایه گذاری زمانی در اقتصاد صورت می گیرد که موجودی واقعی کالاها و خدمات مولد تولیدی افزایش و در نهایت تولید و ثروت واقعی کشور افزایش یابد.

در چند دهه اخیر به دلایل مختلف نهادی- تاریخی سرمایه، انباشت سرمایه و سرمایه گذاری مولد اقتصادی بسیار کم بوده است. این موضوع سبب کاهش تدریجی سرمایه گذاری مولد اقتصادی و در نهایت کاهش تولید ملی و رشد اقتصادی در کشور شده است. همان طور که در جدول ۱ مشاهده می شود رشد موجودی سرمایه خالص کل به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ هـ.ش از ۴/۵ درصد سال ۱۳۹۱ هـ.ش، روندی نزولی داشته و در سال ۱۳۹۸ هـ.ش هیچ رشدی نداشته است و این به آن معناست که سرمایه گذاری در این سال تنها توانسته است هلاک سرمایه را پوشش دهد. این روند در سال های بعد کمی افزایش می یابد و در سال ۱۴۰۱ هـ.ش به ۰/۴ درصد می رسد که کمتر از یک دهم آن مربوط به سال ۱۳۹۱ هـ.ش است. کاهش سرمایه گذاری و به تعبیر دیگر عدم سرمایه گذاری زمینه ها و موانعی را در پی دارد که از سطح فراکلان و فرهنگی تا رویه های اجرایی و خرد را در بر می گیرد. توجه جدی به سرمایه گذاری و انباشت سرمایه در اقتصاد ایران به عنوان عاملی راهبردی در سیاست گذاری و برنامه ریزی اقتصادی می تواند زمینه رفع بسیاری از مشکلات و نواقص در اقتصاد ایران گردد. بهبود فضای سرمایه گذاری در اقتصاد ایران می تواند به تغییر روند فعلی تشکیل و انباشت سرمایه کمک کند. برای بهبود فضای سرمایه گذاری لازم است نسبت به مسائل و موانع شناسایی و برای رفع آن ها برنامه ریزی شود. سؤال اساسی در بررسی فضای سرمایه گذاری در اقتصاد ایران این است که چرا بخش خصوصی به اندازه کافی سرمایه گذاری مولد اقتصادی انجام نمی دهد؟ و بزرگ ترین مانع سرمایه گذاری و تولید چیست؟

جدول ۱: نرخ رشد موجودی سرمایه خالص کل (به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۵)
 Tab. 1: Growth rate of total net capital stock (at constant prices of 2016)

سال	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۴۰۱
رشد موجودی سرمایه خالص کل	۴/۵	۳/۱	۳/۳	۲	۱/۷	۱/۵	۰/۴	۰	۰/۱	۰/۱	۰/۴

(منبع: معاونت اقتصادی بانک مرکزی، موجودی سرمایه در اقتصاد ایران طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۴۰۲).

۲. پیشینه پژوهش

«پاداش» و همکاران (۱۳۹۰)، به تبیین رشد اقتصادی ایران با رویکرد نهادی پرداختند. این تحقیق در پی جست‌وجو برای یافتن شواهدی در جهت آزمون پیوند میان نهادها و رشد اقتصادی در ایران، به ارزیابی محیط نهادی در ایران از منظر شاخص‌های بانک جهانی و «بنیاد هریتیج» پرداخته است. جهت مشاهده آثار محیط نهادی نامساعد در اقتصاد ایران از منظر اقتصادسنجی، با اتکای به مطالعه «گلیسر»^۱ و همکاران (۲۰۰۴)، چند مدل رگرسیونی مبتنی بر داده‌های مقطعی برآورد گردیده است؛ نتایج رگرسیون‌های برآوردشده، حاکی از آن است که نهادها در رشد اقتصادی ایران موضوعیت دارند. هنگامی که نقش عامل سرمایه انسانی را در کنار نقش نهادها آزمون می‌کنیم به این یافته مهم دست می‌یابیم که سرمایه انسانی هم بر رشد اقتصادی ایران اثر معناداری دارند.

از جنبه اهمیت امنیت برای سرمایه‌گذاری نیز «سعادت‌مهر» (۱۳۹۰) با تمرکز بر دوره زمانی ۸۷-۱۳۶۳ ه‍.ش به کمک مدل خودرگرسیون با وقفه توزیعی^۲ اثر امنیت بر سرمایه‌گذاری خصوصی در ایران را بررسی کرد و به این نتیجه رسید که امنیت سرمایه‌گذاری هم در بلندمدت و هم در کوتاه‌مدت بر سرمایه‌گذاری در ایران، تأثیر معناداری دارد. این تأثیر در بلندمدت، بیشتر از کوتاه‌مدت است به‌طوری که یک واحد افزایش در نرخ ریسک، به‌طور متوسط در کوتاه‌مدت و بلندمدت، به ترتیب باعث کاهش سرمایه‌گذاری به میزان ۰.۴۲ و ۱.۸۸ میلیارد ریال می‌شود. نتایج مدل تصحیح خطا نشان داد که ایجاد یک تغییر در متغیرهای تأثیرگذار بر سرمایه‌گذاری، بعد از گذشت یک سال و نیم به‌طور کامل اثر خود را بر سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران نشان می‌دهد.

«مهرگان» و «سپهبان» (۱۳۹۱) با استفاده از روش الگوی پویای خود توضیحی با وقفه‌های توزیعی و آزمون علیت گرنجری، اثرات مخارج مصرفی و عمرانی دولت بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران در دوره زمانی ۱۳۳۸ تا ۱۳۸۶ ه‍.ش. را بررسی کردند. نتایج پژوهش نشان داد که در کوتاه‌مدت و بلندمدت یک رابطه علیت گرنجری از طرف رشد اقتصادی و افزایش اعطای اعتبارات و تسهیلات توسط شبکه بانکی به بخش خصوصی به سمت افزایش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی وجود دارد. همچنین در کوتاه‌مدت و بلندمدت یک رابطه علیت گرنجری از طرف افزایش هزینه‌های عمرانی دولت و افزایش تورم به سمت کاهش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی وجود دارد و بالأخره در کوتاه‌مدت و بلندمدت هیچ رابطه علیتی از طرف افزایش هزینه‌های مصرفی بخش دولتی به سرمایه‌گذاری بخش خصوصی وجود ندارد.

«پایتختی» و همکاران (۱۳۹۱) مدیریت عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران از طریق تعیین عوامل تأثیرگذار بر رفتار سرمایه‌گذاری بخش خصوصی را مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاصل از بردار هم‌انباشتگی که از روش آزمون هم‌گرایی یوهانسن به‌دست آمد، بیان‌گر آن است که تغییرات نرخ واقعی ارز بر مخارج سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، تأثیر مثبت دارد و سیاست‌های پولی (اعتبارات اعطایی بانک‌ها به بخش خصوصی) و

¹ Glaeser

² ARDL (Autoregressive Distributed Lag)

مالی (سرمایه‌گذاری دولتی) نقش مهم و اساسی در تعیین رفتار سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران، ایفا می‌نماید.

«میدری» و همکاران (۱۳۹۲) در مطالعه خود به ارزیابی موانع کسب‌وکار در استان زنجان پرداخته‌اند. برای این منظور از سه روش مکمل استفاده شده است.

- استفاده از پرسش‌نامه «پیمایش بنگاه» به‌کار گرفته شده توسط بانک جهانی برای ارزیابی و پیمایش فضای سرمایه‌گذاری از منظر صاحبان کسب‌وکار

- مطالعه شاخص‌های تحقق یافته در رابطه با محیط کسب‌وکار

- ارزیابی شکایات واصله به ستاد سرمایه‌گذاری استان.

- نتایج مطالعه حاکی از آن است که وجود زمین‌های دارای معارض، دشواری اخذ مجوز، موانع اخذ اعتبار، اختلافات کافرمايان با تأمین اجتماعی و واردات نامنظم کالاهای چینی از مهم‌ترین موانع کسب‌وکار در استان زنجان است. آن‌ها در این مطالعه پیشنهاد داده‌اند که تهیه نقشه جامع سرمایه‌گذاری، صدور مجوز منحصربه‌فرد در استان، تأسیس بانک توسعه منطقه‌ای و تشکیل شورای حل اختلاف سازمان تأمین اجتماعی و کارفرمایان می‌تواند برخی موانع را برطرف کند.

به‌طور کلی می‌توان مطالعات تجربی درباره تحلیل نهادی-تاریخی سرمایه‌گذاری را در گروه‌های مطالعات پیرامون ساختار انگیزشی، ریسک و نااطمینانی، امنیت، حقوق مالکیت، حکمرانی و هزینه مبادله طبقه‌بندی کرد. از نظر ریسک «گریف» و همکاران (۲۰۱۱) در مطالعه تجربی اثر نهادها بر سرمایه‌گذاری با اتکاء به یک مدل نسل‌های هم‌پوش^۱ سابقه دو کشور انگلستان و چین در گذار به اقتصاد مدرن را ارزیابی کرده‌اند. از دید آن‌ها اجرای کامل قراردادهای، تحدید ریسک‌های توسعه دانایی و رفع تهدیدات مربوط به واکنش زورگویانه گروه‌های متضرر از نوآوری، مبانی نهادی رشد سرمایه‌گذاری و به تبع آن رشد اقتصادی هستند. براساس مدل آن‌ها هر فرد بین سرمایه‌گذاری روی دو نوع فناوری سنتی با ریسک و بازدهی اندک و فناوری مدرن با ریسک و بازدهی بالا انتخاب می‌کند. نهادهای تسهیم ریسک روی این انتخاب کارگر می‌افتند و برای نمونه در انگلستان، سیستم نهادهای اجتماعی به‌صورت محوریت خانواده هسته‌ای و فردگرایانه بود که در انتخاب فناوری، امکان ریسک‌پذیری را می‌افزود اما در سیستم مبتنی بر تبار و طایفه، انتخاب‌های هر نسل مقید به تأیید نسل قبل بود که امکان ریسک‌پذیری را می‌کاست و بیشتر انتخاب‌ها به سمت فناوری سنتی بود.

در مطالعات جدیدتر، تمرکز موضوعی به سمت کیفیت نهادی و شاخص‌های بین‌المللی ساختار نهادی معطوف شده است اما مسئله ناامنی و نااطمینانی هم‌چنان در مصدر توجه پژوهش‌گران است. طبق مطالعه «حیدری» و «علی‌نژاد» (۱۳۹۳) کیفیت نهادها و زیرساخت‌های اجتماعی در کشورهای در حال توسعه از عوامل مهم تأثیرگذار بر رشد و توسعه اقتصادی به‌شمار می‌روند. بسیاری از تحلیل‌گران نیز بر این باورند که در بین عوامل نهادی، حاکمیت قانون یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های نظام مناسب برای سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی است. نویسندگان مقاله در این مطالعه در پی بررسی تأثیر متغیر نهادی حاکمیت قانون بر رشد اقتصادی کشورهای D8 در طی دوره زمانی ۱۹۹۶-۲۰۱۲م. بوده‌اند. آن‌ها برای دستیابی به هدف خود از مدل رگرسیونی انتقال ملایم تابلویی^۲ استفاده کرده‌اند. نتایج حاصل از برآورد مدل آن‌ها ضمن رد فرضیه خطی‌بودن، یک مدل دو رژیمی با حد آستانه‌یی ۵۱۱/۰- را برای شاخص حاکمیت قانون نشان می‌دهد. نتایج این پژوهش حاکی از

^۱ OLG(Overlapping Generation Model)

^۲ PSTR(Panel Smooth Transition Regression)

تأثیرگذاری مثبت شاخص حاکمیت قانون بر رشد اقتصادی است که شدت آن در رژیم دوم بیشتر است. همچنین نتایج نشان داده است که متغیرهای مخارج تحصیل و صادرات مواد خام کشاورزی در رژیم اول تأثیر منفی و در رژیم دوم تأثیر مثبت بر رشد اقتصادی دارند. سایر نتایج نیز حاکی از معناداری ضریب تأثیرگذاری مثبت شاخص توسعه مالی و شاخص باز بودن اقتصاد و نیز تأثیرگذاری منفی نرخ تورم در هر دو رژیم می‌باشند.

«شاه‌آبادی» و همکاران (۱۳۹۵) بر این باورند که کشورهایی که امنیت سرمایه‌گذاری بالایی دارند، می‌توانند از مزایای تجهیز پس‌اندازها برای سرمایه‌گذاری در فعالیتهای تولیدی بیشتر بهره‌مند شوند. به دلیل این که بهبود امنیت سرمایه‌گذاری منجر به تمایل بیشتر پس‌اندازکنندگان برای مشارکت در بازار سهام می‌گردد. همچنین امنیت سرمایه‌گذاری نقش تعیین‌کننده‌ای در فرآیند تجهیز پس‌اندازها به سوی فعالیتهای تولیدی از طریق بازار سرمایه و به‌ویژه تحریک پس‌اندازکنندگان به سرمایه‌گذاری در بازار سهام دارد. آن‌ها با استفاده از داده‌های فصلی طی دوره زمانی ۱۳۷۲-۱۳۹۲ ه‍.ش، تأثیر امنیت سرمایه‌گذاری بر تجهیز منابع مالی بازار سرمایه ایران را بررسی کرده‌اند. نتایج مطالعه نشان می‌دهد امنیت سرمایه‌گذاری تأثیر مثبت و معناداری بر تجهیز منابع مالی در بازار سرمایه دارد. همچنین متغیرهای توسعه بازار سهام، اختلاف بازدهی بازار سهام نسبت به بازارهای رقیب و نرخ پس‌انداز تأثیر مثبت و معناداری بر تجهیز منابع مالی در بازار سرمایه دارند در حالی که توسعه بخش بانکی تأثیر منفی و معناداری بر تجهیز منابع مالی در بازار سرمایه دارند.

«محمدزاده» و همکاران (۱۳۹۷) با هدف بررسی تأثیر حفاظت از حقوق مالکیت و ریسک‌های سیاسی بر روی جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مطالعه‌ای را انجام دادند. در این مطالعه، ۲۲ کشور منتخب درحال توسعه طی سال‌های ۲۰۱۵-۱۹۹۰ م. و با استفاده از رهیافت تابلویی VAR مورد بررسی قرار گرفتند در این مطالعه از شاخص تعارض‌های داخلی ارائه‌شده توسط راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری به‌عنوان معیاری برای ریسک سیاسی استفاده‌شده است. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که در اثر یک شوک مثبت در شرایط سیاسی در کشورهای درحال توسعه، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به‌شدت واکنش مثبت نشان می‌دهد. واکنش مثبت FDI نسبت به شوک‌های ریسک سیاسی از سال دوم تا سال هفتم با شیب ملایمی روند کاهشی دارد و به‌معنای این است که تبعات وجود شرایط امن در کشورهای میزبان تا مدت‌ها می‌تواند منجر به افزایش سرمایه‌گذاری خارجی در این کشورها شود. همچنین، یک شوک مثبت در قوانین کشورهای در حال توسعه تا دو دوره می‌تواند منجر به افزایش سرمایه‌گذاری خارجی در آن کشورها شود. همچنین، نتایج مطالعه نشان می‌دهد که در کشورهای درحال توسعه از میان متغیرهای انتخاب‌شده، تأثیر شوک‌های ریسک سیاسی و رشد تولید ناخالص داخلی بزرگتر از تأثیر دیگر متغیرها نظیر شوک‌های حقوق مالکیت و درجه باز بودن تجاری بر جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی است.

۳. مراکز و شاخص‌های مرتبط با فضای سرمایه‌گذاری

با توجه به اهمیت فضای سرمایه‌گذاری و محیط کسب‌وکار مراکز متعددی به معرفی شاخص در این زمینه پرداخته‌اند. در جدول ۲، شاخص‌های و مراکز رویکرد هر یک آورده‌شده است.

جدول ۲: شاخص‌های جهانی پایش فضای سرمایه‌گذاری و محیط کسب‌وکار

Tab. 2: Global indicators for monitoring the investment climate and business environment

ردیف	عنوان	مرکز	لایه‌های مورد بررسی	اهداف	تعداد شاخص‌ها	رویکرد
۱	سهولت کسب و کار ^۱	بانک جهانی ^۲	ملی	ارائه نسخه‌های بهبود محیط کسب‌وکار	۱۱	نئوکلاسیک و نهادگرایی
۲		سازمان توسعه صنعتی ملل متحد ^۳	ملی	ایجاد مزیت رقابتی دانش‌محور است و مواردی چون توسعه خوشه‌ها، ارتقای زنجیره ارزش، سیاست گذاری، انتقال فناوری و غیره		نئوکلاسیک نئوساختارگرایانه
۳		واحد ارتباطات و توسعه اقتصادی ^۴	ملی، منطقه‌ای و بخشی	کاهش هزینه‌ها، افزایش سودآوری و سهم بازار کاهش ریسک ناشی از تغییرات قوانین افزایش رقابت در جهت افزایش کارایی و نوآوری		نئوکلاسیک و نهادگرایی
۴	فضای سرمایه‌گذاری	دولت آمریکا	ملی	آگاهی بخشی به کارگزاران و سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و دولتی آمریکایی نسبت به شرایط اقتصادی کشورهای مختلف	۱۵	
۵	فضای سرمایه‌گذاری	بانک جهانی	ملی، منطقه‌ای، بخشی	بهبود فضای سرمایه‌گذاری	۱۱	نئوکلاسیک و نهادگرایی

در داخل کشور نیز مراکز متعددی به پایش و فضای سرمایه‌گذاری و تولید پرداخته‌اند. اطلاعات این مراکز در جدول ۳، درج شده است.

جدول ۳: شاخص‌های داخلی پایش فضای سرمایه‌گذاری و محیط کسب‌وکار

Tab. 3: National indicators for monitoring the investment climate and business environment

ردیف	عنوان	مرکز	لایه‌های مورد بررسی	اهداف	تعداد شاخص‌ها	رویکرد
۱	سهولت کسب و کار بانک جهانی	سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران	ملی	پایش محیط کسب‌وکار	۱۰	بانک جهانی
۲	محیط کسب‌وکار	مرکز پژوهش‌های مجلس	ملی، استانی، بخشی	پایش محیط کسب‌وکار به منظور اشراف بیشتر قانون‌گذاران بر سنجش آثار	۲۳	الگوی کارآفرینی شین (محیط نهادی و اقتصادی)

¹ Doing business

² World bank

³ United Nation Industrial Development Organization (UNIDO)

⁴ Department of Community & Economic Development(DCED)

		تصمیمات و کمک به اتخاذ تصمیم‌های مؤثرتر و کاراتر				
الگوی کارآفرینی شین (محیط نهادی و اقتصادی)	۲۱	پایش محیط کسب‌وکار	ملی، استانی، بخشی، فعالیت‌های اقتصادی (ISIC)	مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی اتاق بازرگانی ایران،	محیط کسب‌وکار	۳
	۱۰			شرکت نوسازی صنایع ایران	محیط کسب‌وکار	۴
بانک جهانی (نتوکلاسیک و نهادگرایی)	۱۱	پایش فضای سرمایه‌گذاری	ملی، منطقه‌ای، بخشی	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی	فضای* سرمایه‌گذاری بانک جهانی	۵

(منبع: * مطلبی، (۱۴۰۱)).

۴. محیط کسب‌وکار و فضای سرمایه‌گذاری

محیط کسب‌وکار به دلیل تأثیر بر هزینه‌های تولید و شرایط رقابت بنگاه از اهمیت زیادی برخوردار است. به‌طور کلی یک بنگاه اقتصادی دو نوع هزینه دارد یکی هزینه‌ای که برای تولید کالا می‌پردازد و هزینه تولید نام دارد. دیگری هزینه‌هایی است که از محیط به بنگاه تحمیل می‌شود و هزینه محیط نام دارد و از اختیار بنگاه خارج است. این هزینه‌ها شامل نوسانات قطع برق، میزان رشوه و مشکلات سیستم قضایی و مقررات ورود و خروج و کسب مجوز و مانند آن است. گاهی این قبیل هزینه‌ها به اندازه‌ای بالاست که صاحبان کسب‌وکار رغبتی به استفاده از فرصت‌های اقتصادی پیدا نمی‌کنند (مؤمنی، ۱۳۸۶) بنگاه‌هایی که از نظر هزینه‌های اول برابر ولی در هزینه‌های نوع دوم نابرابر باشند قدرت رقابت متفاوتی خواهند داشت و بنگاهی که در محیطی با هزینه کمتر فعالیت می‌کند توان رقابتی بالاتری را تجربه می‌کند.

هزینه‌های محیط کسب‌وکار آثار مختلف و گوناگونی بر فعالیت‌های اقتصادی به‌جای می‌گذارد؛ اولین اثر، افزایش هزینه بنگاه‌ها در مرحله تولید کالا و خدمات است و در مرحله بعد افزایش هزینه‌های مربوط به مبادله آن‌هاست که موجب افزایش قیمت می‌شود. بر اساس گزارش «فضای بهتر سرمایه‌گذاری برای همه» هزینه‌های محیط کسب‌وکار در کشورهای مختلف بسیار متفاوت است (بانک جهانی، ۲۰۰۵).

این هزینه‌های مازاد، علاوه بر تأثیرگذاری بر هزینه‌های تولید با نامناسب کردن محیط کسب‌وکار مانع رشد شرکت‌های کوچک و متوسط نیز می‌شوند. شرکت‌های کوچک بیش از شرکت‌های بزرگ از محیط نامناسب کسب‌وکار آسیب می‌بینند. شاید شرکت‌های بزرگ بتوانند با تأثیرگذاری بر سیاست‌گذاران یا پرداخت‌های غیرقانونی محیط کسب‌وکار را تا حدودی برای خود هموار سازند اما صاحبان مشاغل کوچک منابع محدودی برای پرداخت‌های غیرقانونی دارند و معمولاً فاقد روابط مؤثر با سیاست‌گذاران هستند. در نتیجه برای ادامه حیات آنان همواره با مشکلات غیرقابل پیش‌بینی روبرو می‌شوند (میدری و قودجانی، ۱۳۸۷). بر اساس مطالعات بانک جهانی، اگر زمان و هزینه صرف‌شده را نشانه‌های میزان سهولت راه‌اندازی و تداوم یک کسب‌وکار تلقی کنیم، حداقل یا حداکثر شدن آن به حجم و نوع قوانین مربوطه، میزان قانون‌مداری و حمایت نظام حقوقی از مالکیت افراد مربوط می‌شود. بنابراین کاهش زمان و هزینه راه‌اندازی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی و ساده‌سازی و تضمین اجرای دقیق و

¹ worldbank

عادلانه قوانین جهت آماده کردن بستر مناسب برای فعالیت اقتصادی و ایجاد امنیت برای سرمایه گذار و حمایت از سرمایه گذار در مقابل تعرضات احتمالی آینده، گام‌های مؤثر در تسهیل کسب و کار می‌باشند.

بسیاری از کشورها در دهه‌های اخیر برای دستیابی به آزادی اقتصادی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی افزون بر خصوصی‌سازی به بهبود فضای کسب و کار نیز پرداخته‌اند زیرا دریافته‌اند که گسترش خصوصی‌سازی و بهبود محیط کسب و کار هریک به تنهایی و یا با هم که بسیار کارآمدتر است می‌توانند فرصت‌سازی خوبی برای ثروت آفرینان و کارآفرینان ایجاد کنند. با توجه به رشد قابلیت‌های بخش خصوصی در محیط بهبود یافته کسب و کار، امکان به فعلیت درآمدن منافع بالقوه در درون فرصت‌ها فراهم می‌شود و نتیجه طبیعی آن بهبود مؤثر در شرایط خرد و کلان اقتصاد است (ولاسنکو^۱، ۲۰۰۴).

به‌طور کلی بهبود محیط کسب و کار و رابطه آن با توسعه اقتصادی از اوایل دهه ۱۹۸۰ م. و در پی مطالعات «هرناندو دسوتو»^۲ اقتصاددان پرویی مورد توجه قرار گرفت. دسوتو در تحقیقات خود به‌همراه یک تیم تحقیقاتی (شامل بیش از ۱۰۰ کارشناس حقوق، مدیریت و اقتصاد) دریافت که موانع سخت و دیوان‌سالاری اداری در کشورهای مختلف باعث تبدیل شدن بخش خصوصی به بخش زیرزمینی، غیررسمی و غیر مولد شده و توسعه اقتصادی در کشورها را با مشکل مواجه کرده است. در پی تحقیقات دسوتو، مؤسسات گوناگون بین‌المللی تحقیقات مستمر و نسبتاً دقیقی برای شناسایی موانع تولید و سرمایه‌گذاری انجام داده‌اند و «بهبود محیط کسب و کار» به‌عنوان یکی از راهبردهای توسعه اقتصادی، مورد توجه قرار گرفته است.

پس از دسوتو و چاپ دو کتاب او با عناوین «راه دیگر» و «راز سرمایه»، بهبود محیط کسب و کار موضوع قانونی محافل نظریه‌پردازی و سیاست‌گذاری اقتصادی بوده است. این تغییر در پارادایم سیاست‌گذاری، محصول تحولات اقتصادی مانند تجربه چین و اروپای شرقی و شوروی سابق از یک‌سو و طرح نظریات جدید اقتصادی از سوی دیگر است. لذا در اواخر دهه ۹۰ م.، پس از نافرجامی سیاست‌ها و مدل‌های توسعه اقتصادی نظیر تعدیل اقتصادی و خصوصی‌سازی در برخی از کشورهای جهان سوم، توجه محافل دانشگاهی و سیاست‌گذاران اقتصادی در پی تلاش‌ها و اندیشه‌های دسوتو، «استیگلیتز» و هم‌چنین «سایمون یانکوف» مسئول سابق پروژه انجام کسب و کار در بانک جهانی، معطوف به محیط کسب و کار شد و بانک جهانی بر پایه اندیشه‌های دسوتو به تحلیل محیط کسب و کار در کشورهای مختلف پرداخت و گزارش سالانه توسعه بانک جهانی ۲۰۰۵ م. را برای فضای بهتر کسب و کار اختصاص داد.

بر این اساس، امروزه نقش محیط کسب و کار در توسعه اقتصادی و بهبود محیط کسب و کار وارد ادبیات رایج اقتصادی شده و مؤسسات مختلفی در جهان به بررسی وضعیت کسب و کار در کشورهای مختلف پرداخته‌اند. بانک جهانی با تهیه دو شاخص سهولت کسب و کار و پیمایش بنگاه‌ها در حوزه پایش محیط کسب و کار پیش‌رو است. مجمع جهانی اقتصاد، بنیاد هریتیج و ژورنال وال‌استریت، واحد اطلاعات اکونومیست و برخی مؤسسات بین‌المللی دیگر نیز هر یک از زوایای گوناگون به بررسی کشورهای مختلف در زمینه کسب و کار پرداخته و نتایج آن‌را منتشر می‌سازند. در این گزارش‌ها که تقریباً هر ساله منتشر می‌شود سعی بر آن است که وضعیت کسب و کار در کشورهای مختلف بر اساس شاخص‌های کمی به تصویر درآید تا قابلیت مقایسه کشورها با یک‌دیگر فراهم شود و بتوان پیشنهادهایی برای اصلاح محیط کسب و کار کشورها نیز ارائه کرد.

¹ Vlasenko

² Hernando de Soto

۵. پیمایش بنگاه بانک جهانی

مبنای مطالعه حاضر پرسش‌نامه‌ای است که بانک جهانی در مطالعات خود مورد استفاده قرار می‌دهد. بانک جهانی دو گروه دارد که به دو شیوه مکمل محیط کسب‌وکار را رصد می‌کنند. گروه «کسب‌وکار» بانک جهانی با رجوع به مقررات کشورهای مورد مطالعه فضای سرمایه‌گذاری را ارزیابی می‌کند. برای مثال، این گروه کاری با این ندارد که نظر مؤدیان مالیاتی نسبت به نرخ مالیات و شیوه مالیات‌ستانی چیست بلکه به این موضوع می‌پردازد که یک بنگاه استاندارد طبق قانون چند درصد از سود خود را باید به‌عنوان مالیات بپردازد و برای این کار چه مرحله‌ای را باید طی نماید. در کنار این گروه، گروه «پیمایش بنگاه»^۱ قرار دارد که به ارزیابی نظر صاحبان کسب‌وکار راجع به موضوعات مختلف می‌پردازد. در این مطالعه پرسش‌نامه گروه «پیمایش بنگاه» مبنای بررسی قرار گرفته است. در سال‌های اخیر شاخص دیگری با عنوان «آمادگی کسب‌وکار»^۲ مطرح شده است که در ابتدای راه قرار داشته و بخش زیادی از مؤلفه‌های پرسش‌نامه آن از سؤالات پیمایش بنگاه استفاده شده است.

شاخص پیمایش بنگاه‌ها نخستین بار در سال ۲۰۰۲ م. با نظرخواهی از فعالان بخش خصوصی درباره عوامل مؤثر بر فضای کسب‌وکار بنگاه‌های تحت مدیریت آن‌ها در ۸۰ کشور جهان تهیه شد. این شاخص توسط بانک جهانی و با همکاری نمایندگان آن در سراسر دنیا بر اساس داده‌های بنگاه‌های نمونه تهیه شده و سعی در ارائه تصویری کلی از بخش خصوصی اقتصاد (غیرکشاورزی) در نواحی مختلف دارد. جامعه آماری این پیمایش بخش‌های ساخت و تولید، خدمات، حمل و نقل و ساختمان در کلیه کشورهای دنیا است. پیمایش‌های بنگاه تعدادی از عوامل تشکیل‌دهنده محیط کسب‌وکار را مورد توجه قرار می‌دهند. این عوامل می‌توانند سبب تقویت یا تضعیف انگیزش و سودآوری فعالیت بنگاه‌ها شوند. پیمایش‌های بنگاه توسط بانک جهانی و شرکای آن در غالب مناطق جغرافیایی انجام شده و شرکت‌های کوچک، متوسط و بزرگ را پوشش می‌دهند. این پیمایش‌ها بر اساس نمونه‌هایی به نمایندگی از بنگاه‌های بخش رسمی خصوصی غیر کشاورزی سازماندهی و مدیریت شده است (مرتضوی‌فر، ۱۳۹۹: ۲۵).

موضوعات تحت پوشش پیمایش‌های بنگاه که از طریق مصاحبه با مالکان و مدیران ارشد بنگاه به‌دست می‌آیند عبارت است از:

- مقررات و مالیات،
- فساد،
- تأمین مالی،
- زیرساخت‌ها،
- نوآوری و فناوری،
- تجارت،
- نیروی کار،
- جرم،
- بخش غیر رسمی،
- جنسیت،

^۱ Enterprise Survey

^۲ Business-Ready (B-Ready)

- ویژگی‌های بنگاه،
- بزرگ‌ترین مانع،
- عملکرد بنگاه

۶. نظریه پایه مورد استفاده در پیمایش بانک جهانی

عامل اصلی توجه به مباحث فضای سرمایه‌گذاری توسط بانک جهانی، کارایی و اثربخشی اندک مجموعه سیاست‌ها و برنامه‌های پیشنهادی این سازمان در کشورهای توسعه‌خواه بود. تغییر رویکرد بانک جهانی تلاش برای توجه به ابعاد خرد به معنای بهبود و توسعه محیط کسب و کار مناسب و فضای سرمایه‌گذاری مساعد برای فعالیت بیشتر و بهتر بنگاه‌های تولیدی است. ارزیابی فضای سرمایه‌گذاری به دنبال مقایسه شرایط فضای سرمایه‌گذاری در کشورها است. موارد زیر توسط گروه راهبردی توسعه بخش خصوصی بانک جهانی به عنوان نتیجه ارزیابی پیش‌بینی می‌شود:

- شناسایی شرایط بهتر فضای سرمایه‌گذاری
- ردیابی تغییرات فضای سرمایه‌گذاری در یک کشور
- مقایسه کشورها یا مناطق داخل یک کشور

به منظور ارزیابی موفق مراحل بالا باید وضعیت سیاسی و نهادی در هر کشور مطالعه شود. تمرکز اصلی ارزیابی بر اقتصاد خرد و ابعاد ساختاری محیط کسب و کار ملی و با توجه به دیدگاه بین‌المللی است. تیم ارزیابی جزئیات عوامل مؤثر بر عملکرد مؤثر بازار محصولات، بازارهای مالی و عوامل غیر مالی، زیرساخت‌ها و خدمات، به ویژه، نقاط ضعف در قوانین اقتصادی، چارچوب نهادی و نظارتی را بررسی می‌کنند. ارزیابی فضای سرمایه‌گذاری ابزار و چارچوبی تحلیلی ارائه می‌کند که اولویت اصلاحات در فضای سرمایه‌گذاری را به واسطه محدودیت هزینه‌ها و بهره‌وری در سطح بنگاه مشخص می‌کند. به طور کلی مطلوب است که ارزیابی فضای سرمایه‌گذاری هر سه یا پنج سال به روزرسانی شود و نتایج در اختیار مدیران اجرایی قرار بگیرد. ارزیابی توسط یک گروه از داخل کشور و همچنین گروه‌هایی هم‌چون گروه تحقیق و توسعه بانک جهانی و ... انجام می‌پذیرد (بانک جهانی، ۲۰۰۵).

در رویکرد ارزیابی فضای سرمایه‌گذاری بانک جهانی، از سازوکار نظرسنجی به عنوان یکی از روش‌های تأثیرگذار استفاده شده است. بی‌شک کیفیت فضای سرمایه‌گذاری بر اساس ریسک‌ها و هزینه‌های مبادله در کسب و کار تعریف می‌شود که به نوبه خود در درجه اول در چارچوب قانونی، موانع ورود و خروج، شرایط بازار کار، تأمین مالی، اطلاعات، خدمات زیرساختی و دیگر منابع تولیدی تعیین می‌شود. فعالیت‌های فضای سرمایه‌گذاری بانک جهانی به منظور اصلاحات سیاسی و نهادی، تغییرات واقعی در فضای سرمایه‌گذاری (سطح اشتغال، بهره‌وری و سودآوری شرکت، درآمد و اشتغال) صورت گرفته است. در یک دسته‌بندی کلی می‌توان روند ارزیابی فضای سرمایه‌گذاری بانک جهانی را در چند بخش خلاصه کرد:

- بررسی ادبیات محرک‌های سرمایه‌گذاری و رشد و عوامل اقتصاد خرد تعیین‌کننده رفتار سرمایه‌گذاری،
- بررسی مسائل مربوط به فضای سرمایه‌گذاری در اسناد راهبردی بانک جهانی،
- راهبردهای توسعه بخش خصوصی، کمک به کشورها و کاهش فقر، شرح و تجزیه و تحلیل عملیات پرتفولیوی وام‌دهی انجمن توسعه بین‌المللی،
- توصیف و تجزیه و تحلیل خدمات غیر وام‌دهی انجمن توسعه بین‌المللی نظیر ارزیابی‌های مبتنی بر نظرسنجی،
- بحث و گفتگو با اعضای بانک و سرمایه‌گذاران بین‌المللی،

• مطالعات موردی کشورهای مختلف (بانک جهانی، ۲۰۰۵).

طبق گزارش بانک جهانی بر اساس ادبیات سرمایه‌گذاری و رشد عوامل با بیشترین تأثیر در این زمینه عبارتند از:

✓ در سطوح وسیع عوامل تعیین‌کننده رشد، سیاست‌ها و نهادها هستند. با این حال حتی با نبود اصلاحات نهادی محرک رشد (مانند امنیت حقوق مالکیت، حاکمیت قانون، عدم ریسک، عوامل سیاسی (ثبات سیاسی، آزادی مدنی، دموکراسی)، فقدان فساد و اختلاس) اصلاحات ساختاری و اقتصاد کلان شرایط لازم برای رشد هستند.

✓ اصول شفافیت، پاسخ‌گویی، رقابت، حاکمیت قانون، حفاظت از حقوق مالکیت برای همه ترتیبات نهادی قابلیت اجرا دارند. با این حال، ترتیبات نهادی مورد نیاز برای پیاده‌سازی این اصول در هر کشوری متفاوت است.

✓ طبق نتایج نظرسنجی بانک جهانی، فضای کسب‌وکار جهانی، مالیات‌ها و مقررات‌گذاری، تأمین مالی، بی‌ثباتی سیاسی، عدم اطمینان و تورم از عوامل اثرگذار رشد شرکت‌ها و سرمایه‌گذاری به‌شمار می‌روند.

✓ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی متأثر از ریسک سیاسی و شرایط اقتصادی سرمایه‌گذاری داخلی بوده و محدودیت‌ها و موانع سرمایه‌گذاران داخلی مورد توجه سرمایه‌گذاران خارجی است. خصوصی‌سازی، محیط رقابتی و کاهش مقررات دست‌وپاگیر می‌تواند فضای سرمایه‌گذاری خارجی را نیز هموار کند (همان).

فضای سرمایه‌گذاری خوب نه تنها بر سودآوری بنگاه‌ها اثرگذار است بلکه بر اشتغال‌زایی، کاهش قیمت‌ها و گسترش پایه مالیاتی نیز تأثیر دارد. بنابراین ارتقای فضای سرمایه‌گذاری باید به اولویت دولت‌ها تبدیل شود. این امر موجب می‌شود مجموعه عوامل خاص هر مکان تعریف شود و فرصت‌ها و انگیزه‌های بنگاه‌ها برای افزایش سرمایه‌گذاری بهره‌ورانه، اشتغال‌زایی و توسعه را در پی داشته باشد. سیاست‌ها و رفتارهای دولت باید به سمت اثرگذاری نیرومند روی کاهش هزینه‌ها، ریسک‌ها و موانع رقابت معطوف شود.

به نظر می‌رسد پژوهش «دلار»^۱ و همکاران، (۲۰۰۵) مبنای نظری پیمایش فضای سرمایه‌گذاری بانک جهانی است. آن‌ها بر اساس پیمایش خود از بنگاه‌های بنگلادش، چین، هند و پاکستان، رابطه بین فضای سرمایه‌گذاری و عملکرد بنگاه را بررسی کردند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که گونه‌های مختلف فضای سرمایه‌گذاری می‌تواند بیشتر تفاوت‌های نرخ رشد را توضیح دهد. آن‌ها فضای سرمایه‌گذاری را به مثابه عوامل نهادی، سیاستی و تنظیمی تعریف می‌کنند که روی کل سرمایه‌گذاری اثر می‌گذارد. دلار و همکارانش از دو تحقیق پایه «عجم اوغلو»^۲ و همکاران (۲۰۰۱) و «ناک»^۳ و «کیفر»^۴ (۱۹۹۵)، برای توسعه مفهوم فضای سرمایه‌گذاری کمک گرفته‌اند.

در این دو تحقیق مفهوم فضای سرمایه‌گذاری با مفهوم نهادهای باکیفیت در اقتصاد کلان (مانند: عجم اوغلو و همکاران، ۲۰۰۱؛ ناک و کیفر، ۱۹۹۵) یا زیرساخت اجتماعی، ارتباط نزدیکی دارد. همچنین ناک و کیفر (۱۹۹۵) به دنبال آزمودن اثر حقوق مالکیت بر رشد اقتصادی در قالب یک تحلیل تطبیقی در میان کشورها بوده‌اند. آن‌ها با استفاده از نماگرهای ارزیابی ریسک کشورها برای سرمایه‌گذاران خارجی بالقوه، این مطالعه را انجام داده‌اند. ریسک مصادره و قابلیت اجرای قراردادهای نماگرهای اصلی تحقیق آن‌هاست. آن‌ها به عنوان نظریه پایه، از «اثر نورث»^۵ (۱۹۹۰) بهره برده‌اند؛ ناتوانی جوامع در اجرای کم‌هزینه و کارآمد قراردادهای مهم‌ترین منبع رکود تاریخی و توسعه‌نیافتگی معاصر در جهان سوم است زیرا عدم امنیت حقوق مالکیت، ضد انگیزه سرمایه‌گذاری و تخصص‌گرایی است (نورث، ۱۹۹۰: ۵۴).

¹ Dollar

² Acemoglu

³ Knack

⁴ Keefer

⁵ Douglass North

عجم اوغلو و رایینسون (۲۰۰۱) برای تخمین اثر نهادها روی عملکرد اقتصادی، تفاوت در نرخ‌های مرگ‌ومیر در مستعمرات اروپاییان را به کار گرفتند. اروپاییان در مستعمرات مختلف، سیاست‌های استعماری بسیار متفاوتی را اجرا کرده بودند. در مکان‌هایی که نرخ مرگ‌ومیر بالا بود امکان سکونت نداشتند و نهادهای استثماری یا بهره‌کش^۱ را وضع می‌کردند. این نهادها تا زمان حال پابرجا مانده‌اند. آن‌ها توضیح می‌دهند که کشورهای دارای حقوق مالکیت مطمئن و سیاست‌های غیر تبعیض‌آمیز، بیشتر روی سرمایه انسانی و سرمایه فیزیکی سرمایه‌گذاری می‌کنند و به سطوح بالاتری از درآمد دست می‌یابند. آن‌ها پایه نظری خود را بیشتر بر کار «داگلاس نورث» (۱۹۸۱) و «داگلاس نورث» و «رابرت»^۲ (۱۹۷۳) بنیان نهاده‌اند. آن‌ها برای تخمین اثر نهادها روی سیاست استعماری متمرکز شدند و آن‌را منبعی برون‌زا از تفاوت عملکرد کشورها در نظر گرفتند.

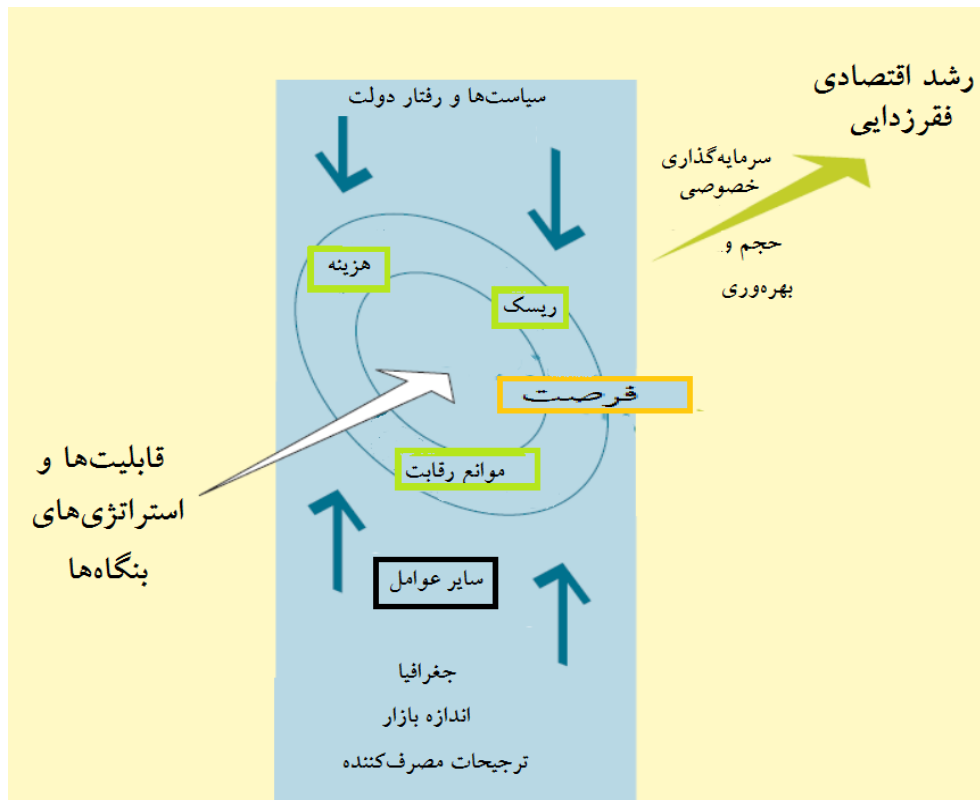
به این ترتیب می‌توان رویکرد نهادگرایی جدید بر اساس روایت داگلاس نورث را به‌عنوان نظریه پایه و خاستگاه نظری اولیه بانک جهانی برای سنجش فضای کسب‌وکار به حساب آورد. نورث (۱۹۹۰) بر این باور است که ساختارهای متفاوت حقوق مالکیت، مولد ساختارهای انگیزشی متفاوت برای سرمایه‌گذاری و از این رو عملکرد اقتصادی متنوع هستند. هزینه مبادله، عنصر بنیادین ظهور و تکامل حقوق مالکیت است. مجموعه فرصت‌ها و اشکال سازمانی به کار رفته در قراردادها از ساختار حقوق مالکیت مشتق می‌شود. در صورتی که ساختار حقوق مالکیت به صورت کارآمدی تعریف نشده باشد، هزینه بالای مبادله بازیگران اقتصادی را به سمت فعالیت‌های نامولد و دلالی می‌کشاند. او توسعه را به مثابه نوآوری‌های نهادی کاهنده هزینه مبادله و منتهی به تخصیص سود بالقوه مبادله به طرفین آن دانست. نورث تطابق تحولات نهادهای رسمی با نهادهای غیر رسمی را عاملی مؤثر در کارآیی سیستم اصلاح و انطباق و در نتیجه زمینه‌سازی توسعه قلمداد می‌کند. در اوایل قرن نوزدهم میلادی، «جیمز مدیسون» اظهار داشت که همیشه گروه‌های ذی‌نفع بی‌شماری وجود داشته‌اند که اگر مبارزات مرگبارشان متوقف نمی‌شد، نظام اقتصادی - سیاسی آمریکا به زانو در می‌آمد. در نتیجه در مجلس مؤسسان ساختار سیاسی‌ای بنا نهاده‌شد که از تسلط گروهی خاص بر بازار سیاسی و اقتصادی، پیش‌گیری می‌کرد.

برش افقی نمودار^۱، تصمیمات سرمایه‌گذاری بنگاه‌ها را نشان می‌دهد. بنگاه‌ها می‌توانند تصمیم بگیرند که بار هزینه‌ها را در زمان حال به دوش بکشند تا تولید را در آینده تغییر دهند یا تقویت کنند؛ سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات، تأسیسات و تحقیق و توسعه از جمله چنین تصمیماتی است. جست‌وجو برای سود، محرک تصمیمات بنگاه‌هاست و سودآوری از جانب هزینه‌ها، ریسک و موانع رقابت اثر می‌پذیرد. اندازه و بهره‌وری سرمایه‌گذاری در عمل، در مقدار رشد و فقرزدایی سهم دارد. فضای خوب سرمایه‌گذاری به معنای کاهش هزینه‌ها و ریسک‌ها است که هر دو مربوط به بهینه اجتماعی هستند. بنگاه‌ها برخی از هزینه‌ها و ریسک‌ها را به عهده می‌گیرند و کاهش موانع رقابت، موجب افزایش فرصت‌ها، تحریک نوآوری و ارتقای بهره‌وری می‌شود (مطلبی، ۱۴۰۱، ۱۱۰).

برش عمودی نمودار^۱، نیز فضای سرمایه‌گذاری را به تصویر می‌کشد. برای دولت، برخی از جنبه‌های فضای سرمایه‌گذاری از جمله جغرافیا و اندازه بازار، به سختی قابل تغییر هستند. سرشت آینده‌نگرانه سرمایه‌گذاری به اهمیت امنیت و ثبات، به خصوص امنیت حقوق مالکیت، اشاره دارد. مقررات و کیفیت مالیات، روی هزینه‌ها، ریسک و موانع رقابت، اثر مستقیمی دارند. زیرساخت و نیروی کار، نهادهای کلیدی فعالیت‌های سرمایه‌گذاری به شمار می‌روند.

¹ extractive institutions

² Robert Paul Thomas

نمودار ۱: مفهوم فضای سرمایه‌گذاری

Graph. 1: The concept of investment space

اما بنگاه‌ها فقط نسبت به سیاست‌های اعلامی واکنش نشان نمی‌دهند بلکه درباره شیوه پیاده‌سازی این سیاست‌ها در عمل نیز دآوری می‌کنند. هم‌چنین بنگاه‌ها می‌کوشند تا برای مساعدسازی محیط فعالیت‌شان، روی سیاست‌ها اثر بگذارند. بنابراین موضوع رفتار دولت و حکمرانی موضوعیت دارند. در جدول ۴، عواملی که فرصت‌ها و انگیزه‌های بنگاه برای سرمایه‌گذاری را شکل می‌دهند آمده است.

جدول ۴: سیاست‌ها و رفتارهای دولت و تصمیمات سرمایه‌گذاری

Tab. 4: Government policies and behaviors, and investment decisions

عواملی که به فرصت‌ها و انگیزه‌های بنگاه‌ها برای سرمایه‌گذاری شکل می‌دهند.		
اثرگذاری قوی دولت	اثرگذاری کمتر دولت	
- فساد - مالیات - مقررات‌گذاری و تشریفات و موانع اداری - هزینه زیرساخت و تأمین مالی - مقررات بازار کار	- قیمت‌گذاری ناهنجارها - فاصله تا بازارهای نهاده و ستانده - صرفه‌های مقیاس و میدان مربوط به فناوری‌های خاص	هزینه‌ها
- پیش‌بینی‌پذیری و اعتبارمندی سیاست‌ها - ثبات اقتصاد کلان - حقوق مالکیت - اجرای قرارداد - مصادره	- واکنش رقبا و مصرف‌کنندگان - شوکه‌های بیرونی - عوارض طبیعی - اتکاء‌پذیری عرضه‌کنندگان	ریسک

• موانع مقرراتی ورود و خروج به بازار • قوانین و سیاست رقابت • کارکرد بازارهای مالی • زیرساخت	• اندازه بازار و فاصله تا بازارهای نهاده و ستانده • صرفه‌های مقیاس و میدان فعالیت‌های خاص
---	--

منبع: مطلبی، (۱۴۰۱)

۷. الگوی نمونه‌گیری

جهت تعیین حجم نمونه از روش‌شناسی نمونه‌گیری پیمایش‌های بنگاه بانک جهانی استفاده شده است.

این حجم نمونه از طریق فرمول زیر قابل دستیابی است:

$$n = \left[\frac{1}{N} + \frac{N-1}{N} \cdot \frac{1}{p \cdot q} \left(\frac{k}{Z_{1-\alpha/2}} \right)^2 \right] \quad (1)$$

به‌طور کلی N : اندازه جامعه، P : نسبت جامعه (به‌طور مثال درصد بنگاه‌های مشغول به فعالیت در یک مکان جغرافیایی خاص به کل بنگاه‌های کشور) و $Q=1-P$ ، لذا K : سطح دلخواه دقت، Z : ارزش آماره نرمال استاندارد برای سطح اطمینان $1-\alpha$ هستند.

در این طرح پژوهشی با توجه داده‌های آماری و با استانداردهای بانک جهانی از شش استان کشور و نیز سه بخش صنعت، خدمات و سایر غیر کشاورزی جامعه نمونه مشخص شده و سپس نمونه‌گیری به‌عمل آمده است. تعداد جامعه آماری و جامعه نمونه به تفکیک بخش و استان در جدول زیر آورده شده است. همان‌طور که در جدول آمده است تعداد کل نمونه ۱۱۰۰ بنگاه از استان‌ها و بخش‌های مختلف انتخاب شده است.

جدول ۵: جامعه آماری و نمونه به تفکیک پراکندگی جغرافیایی و بخش‌های اقتصادی

Tab. 5: Statistical population and sample by geographical distribution and economic sectors

تعداد حجم نمونه				تعداد جامعه آماری			طرح نمونه
سایر	خدمات	صنعت	تعداد نمونه استان	بخش سایر	بخش خدمات	بخش صنعت	
۳۳	۳۳	۲۳۳	۳۰۰	۲۰۳۰۵	۱۰۰۸۲۶	۲۵۴۰	تهران
۲۲	۲۲	۱۵۶	۲۰۰	۶۵۵۳	۴۵۷۳۵	۱۰۱۹	خراسان رضوی
۲۲	۲۲	۱۵۶	۲۰۰	۹۸۱۶	۳۸۶۹۳	۵۲۳	اصفهان
۲۲	۲۲	۱۵۶	۲۰۰	۳۴۴۸	۲۴۸۵۹	۵۷۲	فارس
۱۱	۱۱	۷۸	۲۰۰	۱۶۲۰	۱۳۶۰۷	۱۵۷	کرمان
۱۱	۱۱	۷۸	۲۰۰	۱۸۷۳	۱۰۳۹۹	۳۲۲	آذربایجان غربی
۱۲۲	۱۲۲	۸۵۵	۱۱۰۰	۴۳۶۱۵	۲۳۴۱۱۹	۵۱۳۳	مجموع

گردآوری اطلاعات به شکل مصاحبه ساختارمند بوده و برای گردآوری اطلاعات و تحلیل اطلاعات از نرم افزارهای exel، stata و spss استفاده شده است

۷-۱. بزرگ‌ترین موانع کسب‌وکار از نگاه بنگاه‌های اقتصادی

پیمایش‌های بنگاه اطلاعاتی که غالباً کمی و حقیقی است را از مالکان و مدیران کسب‌وکارها درباره طیفی از موضوعات مربوط به محیط کسب‌وکار جمع‌آوری می‌کنند. مهم‌ترین شاخص‌ها بزرگ‌ترین موانع کسب‌وکار است. در جمع‌بندی پرسش‌های مصاحبه پیمایش، از پرسش‌شونده درباره این که کدام یک از موانع از نظر بنگاه بزرگ‌ترین موانع سؤال می‌شود و او جمع‌بندی نظر خود را اعلام می‌کند. مؤلفه‌های مربوط به این شاخص به‌طور خلاصه بیان می‌دارند که چه درصدی از بنگاه‌ها هر یک از موانع را به‌عنوان بزرگ‌ترین را انتخاب می‌کنند. این مؤلفه‌ها قادرند در تنظیم اولویت‌ها به هنگام طرح برنامه‌ها و سیاست‌های هدف‌گذاری‌شده برای بهبود محیط توانمندساز کسب‌وکار به سیاست‌گذاران یاری رسانند.

۷-۲. مؤلفه‌ها

مؤلفه‌های مورد سنجش در پیمایش بانک جهانی در خصوص شاخص بزرگ‌ترین موانع کسب‌وکار شامل ۱۵ مؤلفه است و درصد بنگاه‌هایی را نشان می‌دهد که موانع معینی را بزرگ‌ترین موانع شمرده‌اند. این موانع به‌شرح ذیل است:

- تأمین مالی
- دسترسی به زمین
- گواهی‌نامه بازرگانی
- فساد
- دادگاه‌ها
- جرم و سرقت
- مقررات گمرکی و بازرگانی
- برق
- تحصیلات نامناسب نیروی کار
- مقررات کار
- بی‌ثباتی سیاسی
- عملکرد بخش غیر رسمی
- مدیریت مالیاتی
- نرخ‌های مالیات
- حمل‌ونقل

۷-۳. تحلیل شاخص

در تحلیل شاخص در این بخش بر اساس برآورد انجام‌شده از ۱۱۰۰ بنگاه اقتصادی کشور که برای اولین بار در کشور توسط نویسندگان انجام‌شده و داده‌های موجود برای کشورهایی که بانک جهانی این پیمایش را برای آن‌ها انجام‌داده صورت می‌پذیرد و مقادیر شاخص برآوردشده با اندازه آن برای متوسط کشورهای منطقه «منا» و نیز متوسط کشورهای جهان مقایسه می‌شود.

همانطور که در جدول ۵ آمده است بر اساس برآورد این مطالعه، بنگاه‌های پرسش‌شونده در کشور بیشترین مانع کسب‌وکار خود را تأمین مالی اعلام کرده‌اند و ۳۹/۷ درصد بنگاه‌ها تأمین مالی را اصلی‌ترین مانع فعالیت خود برشموده‌اند. ۱۹/۸ درصد بنگاه‌ها نیز بی‌ثباتی سیاسی را به‌عنوان بزرگ‌ترین مانع عنوان کرده‌اند. نرخ مالیات در رتبه سوم به‌عنوان بزرگ‌ترین مانع قرار دارد و ۶/۴ درصد بنگاه‌ها آن را مسئله اصلی خود اعلام کرده‌اند. عملکرد بخش غیر رسمی و دسترسی به زمین نیز در رتبه بعدی بزرگ‌ترین مانع از نگاه بنگاه‌های اقتصادی قرار دارند.

در سایر کشورهای جهان نیز تأمین مالی با سهم ۱۴/۳ درصد عنوان‌شده از سوی بنگاه‌ها به‌عنوان مهم‌ترین مانع کسب‌وکار عنوان شده است. در منطقه‌ی منا نیز بعد از بی‌ثباتی سیاسی به‌عنوان بزرگ‌ترین مانع یا ۱۹/۱ درصد و برق با ۱۱/۷ درصد، تأمین مالی با ۱۱/۴ درصد قرار دارد. البته قابل ذکر است که تأمین مالی در کشور ما بیش از سایر کشورها برای بنگاه‌ها مسئله بوده است و بیش از ۴۰ درصد بنگاه‌های کشور آن را به‌عنوان مهم‌ترین مانع خود عنوان کرده‌اند.

در ایران ۴/۴ درصد بنگاه‌ها دسترسی به زمین را به‌عنوان مشکل اصلی خود اعلام کرده‌اند که این نسبت در سایر کشورهای جهان ۳/۱ درصد و در کشورهای منطقه‌ی منا ۲/۴ درصد است.

هم‌چنین ۱/۹ درصد بنگاه‌های کشور گواهی‌نامه بازرگانی را مهم‌ترین مانع فعالیت خود عنوان کرده‌اند، که در مقایسه با سایر کشورهای جهان با ۲/۶ درصد و کشورهای منطقه‌ی منا با ۳/۷ درصد نسبت کمتری است.

جدول ۶: بزرگ‌ترین مانع کسب‌وکار از نگاه بنگاه‌های اقتصادی (ایران، منطقه‌ی منا و جهان)

Tab. 6: The biggest business obstacle from the perspective of economic enterprises (Iran, MENA region and the world)

مؤلفه	ایران	همه کشورهای*	منطقه‌ی منا*
تأمین مالی	۳۹/۷	۱۴/۳	۱۱/۴
دسترسی به زمین	۴/۴	۳/۱	۲/۴
گواهی‌نامه بازرگانی	۱/۹	۲/۶	۳/۷
فساد	۴/۱	۶/۸	۹
دادگاه‌ها	۰	۰/۹	۰/۹
جرم و سرقت	۱/۴	۲/۸	۱/۶
مقررات گمرکی و بازرگانی	۰	۳/۴	۳/۵
برق	۲/۱	۸/۹	۱۱/۷
تحصیلات نامناسب	۱/۸	۹/۵	۸/۷
مقررات کار	۰/۴	۳/۴	۲/۷
بی‌ثباتی سیاسی	۱۹/۸	۱۱/۶	۱۹/۱
عملکرد بخش غیر رسمی	۵/۴	۱۱/۸	۷/۷
مدیریت مالیاتی	۱	۴	۲/۶
نرخ‌های مالیات	۶/۴	۱۳/۱	۱۱
حمل‌ونقل	۱/۲	۳/۷	۴

(مأخذ: یافته‌های پژوهش).

* داده‌ها برگرفته از پیمایش بنگاه (ES) بانک جهانی است.

فساد از سوی ۴/۱ درصد بنگاه‌های کشور به‌عنوان مهم‌ترین مانع کسب‌وکار عنوان شده است. نسبت بنگاه‌هایی که فساد را بزرگ‌ترین مانع فعالیت خود دانسته‌اند در سایر کشورهای جهان ۶/۸ درصد و در کشورهای منطقه منا نه درصد است و نسبت به کشور ما درصد بیشتری از بنگاه‌ها فساد را بزرگ‌ترین مانع دانسته‌اند. درصد ناچیزی از بنگاه‌های کشور دادگاه‌ها را به‌عنوان مانع معرفی کرده‌اند. این نسبت در سایر کشورهای دنیا و منطقه منا نیز کمتر از یک درصد است.

جرم و سرقت از سوی ۱/۴ درصد از بنگاه‌های کشور به‌عنوان مانع بزرگ اعلام شده است و این رقم در سایر کشورهای دنیا ۲/۸ درصد و منطقه منا ۱/۹ درصد بوده است که رقمی بالاتر به حساب می‌آید. درصد ناچیزی از بنگاه‌های کشور مقررات گمرکی و بازرگانی را به‌عنوان مانع کسب‌وکار خود اعلام کرده‌اند. در سایر کشورهای جهان و نیز منطقه منا این نسبت حدود ۳/۵ درصد بنگاه‌ها را شامل می‌شود که رقمی بالاتر از بنگاه‌های کشور است.

درصد بنگاه‌هایی از کشور که برق را به‌عنوان بزرگ‌ترین مانع خود اعلام کرده‌اند ۲/۱ درصد است که در مقایسه با سایر کشورهای جهان با ۸/۹ درصد بنگاه‌ها و منطقه منا با ۱۱/۷ درصد نسبتی بسیار پایین‌تر است. در رابطه با تحصیلات نامناسب حدود ۲/۶ درصد بنگاه‌های کشور آن را مانع اصلی فعالیت خود عنوان کرده‌اند و این نسبت در سایر کشورهای جهان ۹/۵ درصد و منطقه منا ۸/۷ درصد است که نسبتی قابل توجه است. تنها ۰/۴ درصد بنگاه‌های کشور مقررات کار را مانع اصلی فعالیت خود دانسته‌اند. این نسبت در سایر کشورهای دنیا ۳/۴ درصد و در کشورهای منطقه منا ۲/۷ درصد است.

بی‌ثباتی سیاسی از سوی ۱۹/۸ درصد بنگاه‌های کشور به‌عنوان بزرگ‌ترین مانع کسب‌وکار اعلام شده است که رقم قابل توجهی است، در واقع حدود یک پنجم بنگاه‌های کشور بی‌ثباتی سیاسی را مسئله‌ای در برابر فعالیت خود دانسته‌اند. نسبت بالایی از بنگاه‌های کشورهای منطقه منا نیز با ۱۹/۱ درصد مسئله اصلی خود را بی‌ثباتی اعلام کرده‌اند. این نسبت در سایر کشورهای جهان ۱۱/۶ درصد است.

۵/۴ درصد از بنگاه‌های کشور عملکرد بخش غیر رسمی را مانع فعالیت خود دانسته‌اند در حالی که این نسبت در سایر کشورهای جهان ۱۱/۸ درصد و در کشورهای منطقه منا ۷/۷ درصد است. یک درصد از بنگاه‌های کشور مدیریت مالیات را به‌عنوان مانع بزرگ در مقابل فعالیت خود اعلام کرده‌اند. نسبت بنگاه‌هایی که در منطقه منا این مورد را بزرگ‌ترین مانع خود معرفی کرده‌اند هم با ۲/۶ درصد نزدیک به کشور ایران است. این نسبت برای متوسط بنگاه‌های کشورهای جهان ۴ درصد است.

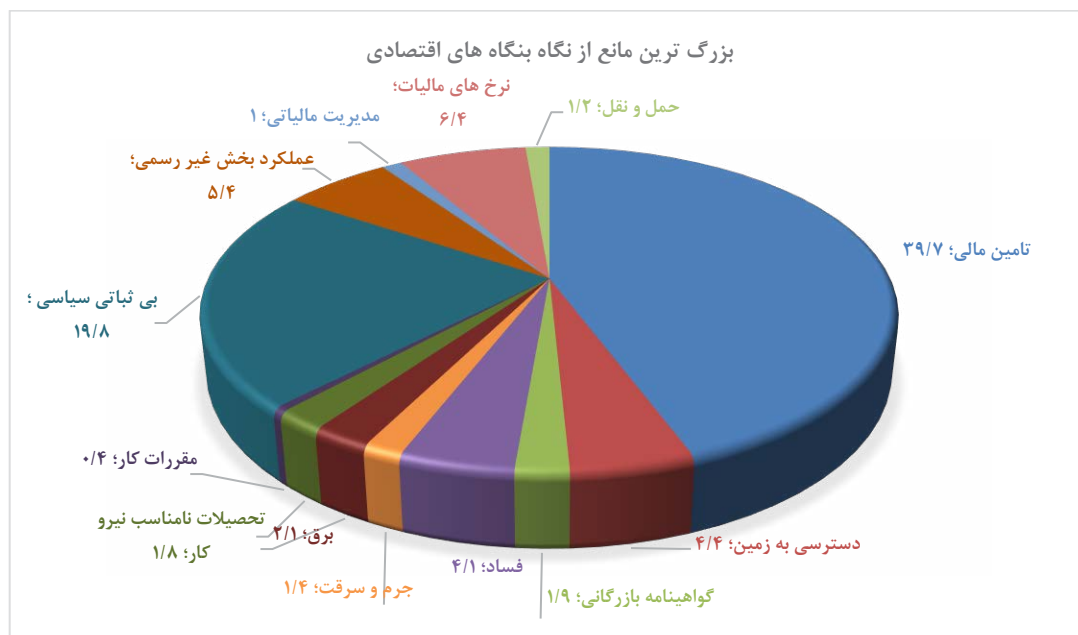
درصد بنگاه‌هایی در کشور که نرخ مالیات را بزرگ‌ترین مانع فعالیت خود دانسته‌اند کمتر از یک درصد و در حدود ۶/۴ درصد است، حال آن که این نسبت در بنگاه‌های کشورهای جهان ۱۳/۱ درصد است که رقم قابل توجهی است. در کشورهای منطقه منا نیز ۱۱ درصد بنگاه‌ها نرخ مالیات را مانع اصلی کسب‌وکار خود اعلام کرده‌اند.

حمل‌ونقل از سوی ۱/۲ درصد بنگاه‌های کشور به‌عنوان مانع اصلی فعالیت اعلام شده است. درصد بنگاه‌هایی که جهان و نیز منطقه منا حمل‌ونقل را مسئله اصلی فعالیت خود عنوان کرده‌اند ۴ درصد و ۳/۷ درصد است.

۸. نتیجه‌گیری

صاحبان بنگاه‌های اقتصادی همواره با موانع و مشکلات مختلفی در مسیر فعالیت خود مواجه هستند، موانعی که گاهی از سوی محیط کسب‌وکار به بنگاه‌ها تحمیل می‌شود و فعالیت آن‌ها را با اختلال مواجه می‌سازد. دریافت مجوزهای مربوط به کسب‌وکار، پرداخت عوارض، بیمه و مالیات، استفاده از خدمات زیرساختی، استفاده از خدمات

گمرک، رقابت با بخش غیر رسمی، دریافت خدمات مالی و... همه و همه مواردی است که بنگاه بسته به نوع فعالیت خود با هر کدام از آن‌ها به مقدار کمتر و بیشتر مواجه است، انجام هر یک از این معاملات هزینه‌بر است و میزان این هزینه بستگی به کارآمدی نهادهای عمومی، روانی نظام اداری و قضایی، وجود یک سیستم مالی عمیق و محیط اقتصاد کلان با ثبات دارد. در این گزارش تعدادی از مسائل و مشکلاتی که بنگاه‌ها با آن مواجه هستند مورد بررسی قرار گرفته است و از بنگاه‌ها پرسش شده است که کدام یک از موانع محیطی را به‌عنوان بزرگ‌ترین مانع در برابر فعالیت بنگاه خود می‌دانند. نمودار ۲ نشان می‌دهد که هر یک از موانع دسته‌بندی شده، از سوی بنگاه‌های کشور با چه نسبتی به‌عنوان مهم‌ترین مانع مقابل فعالیت بنگاه عنوان شده‌اند.

نمودار ۲: بزرگ ترین مانع کسب و کار در ایران

Graph. 2: The biggest obstacle to doing business in the Islamic Republic of Iran

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بنگاه‌های کشور تأمین مالی را به‌عنوان مهم‌ترین مانع در برابر فعالیت بنگاه عنوان کرده‌اند، بی‌ثباتی سیاسی پس از تأمین مالی در رتبه بعدی بزرگ‌ترین مانع کسب و کار قرار دارد. بنابراین نزدیک به ۶۵ درصد بنگاه‌های کشور تأمین مالی و بی‌ثباتی سیاسی را بزرگ‌ترین مانع فعالیت خود اعلام کرده‌اند که این نشان‌دهنده میزان اهمیت این دو موضوع و لزوم توجه و برنامه‌ریزی بیشتر مسئولان در روش‌های تأمین مالی بنگاه‌ها و فراهم کردن ثبات سیاسی دارد. حمل و نقل، فساد و دسترسی به زمین در رتبه‌های بعدی قرار دارند. بخش غیر رسمی، دادگاه‌ها، جرم و سرقت و مقررات گمرکی موانعی است که از سوی بنگاه‌ها اهمیت نسبی بسیار کمتری نسبت به موانع دیگر دارد.

۸-۱. پیشنهاد

با توجه به نتایج پژوهش به‌منظور بهبود فضای سرمایه‌گذاری به‌نظر می‌رسد لازم است سیاست‌گذاری‌ها بر مهم‌ترین موانع تمرکز داشته باشد. مهم‌ترین موانع در حال حاضر تأمین مالی و سپس بی‌ثباتی سیاسی است. سومین مسئله نرخ مالیات‌ها است. تدوین برنامه‌هایی برای هدایت سرمایه به سمت سرمایه‌گذاری در تولید با کیفیت و رفع مشکل تأمین مالی عامل مهمی در حل مسائل اقتصاد ایران است. دومین مسئله آن است که تولید

و سرمایه‌گذاری نیازمند ثبات است عدم پیش‌بینی و نااطمینانی و ریسک‌های سیاسی شرایط را برای سرمایه‌گذاری و به تبع آن تولید با کیفیت فراهم می‌کند.

با اینکه اصلاحات مالیاتی بسیاری انجام شده، ولی هنوز ابزار مالیات به خوبی نتوانسته به عنوان حامی بنگاه تولیدی عمل کند بنابراین حمایت‌های مالیاتی از سرمایه‌گذاری در تولید می‌تواند فضای سرمایه‌گذاری را بهبود بخشد و اقتصاد ایران را توسعه بخشد.

سپاسگزاری

در پایان نویسندگان بر خود لازم می‌دانند که از داوران ناشناس محترم نشریه که برای بهبود و عمق بخشی به مقاله قدردانی نمایند.

درصد مشارکت نویسندگان

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی است که مدیریت آن را سید محمد موسی مطلبی برعهده داشته و سایر نویسندگان همکاران وی بوده‌اند.

تعارض منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

کتابنامه

- اسدزاده، احمد؛ و جلیلی، زهرا، (۱۳۹۳). «کیفیت نهادی و رشد اقتصادی؛ دموکراسی یا حاکمیت قانون؟». *جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه*، ۳(۱): ۵۵-۸۲.
https://sociology.tabrizu.ac.ir/article_3440_4a0e566770361a290b7eb1d1faf23fdb.pdf
- پاداش، حمید؛ حسن‌پور، اسماعیل؛ و خسروی، امیررضا، (۱۳۹۰). «تبیین رشد اقتصادی ایران با رویکرد نهادی: نقش آزادی اقتصادی، آزادی سیاسی و فساد بر رشد اقتصادی ایران». *دانش مالی تحلیل اوراق بهادار (مطالعات مالی)*، ۴ (۹): ۱۹۳-۲۲۴.
<https://sanad.iau.ir/Journal/jfksa/Article/803536>
- پایتختی، سید علی؛ طاهری، حسن؛ و ابقایی، فلور، (۱۳۹۱). «مدیریت عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران». *نشریه مدیریت بهرهوری*، ۶ (۴): ۱۷۰-۱۴۹.
<https://sanad.iau.ir/Journal/jpm/Article/976201>
- حیدری، حسن؛ و علی‌نژاد، رقیه، (۱۳۹۳). «بررسی تأثیر متغیر نهادی حاکمیت قانون بر رشد اقتصادی در هشت کشور بزرگ اسلامی». *دانشنامه حقوق اقتصادی (دانش و توسعه سابق)*، ۲۱ (۵): ۹۸-۱۲۰.
<https://doi.org/10.22067/le.v21i5.4814>
- رسول‌زاده‌اقدم، صمد، (۱۳۹۲). «بررسی تطبیقی-تاریخی موانع نهادی توسعه اقتصادی در ایران». رساله دکتری، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی. استاد راهنما بهجت یزدخواستی محمد صادق مهدوی.
<https://ganj.irandoc.ac.ir/viewer/237a05a07a0f010febc521fca996e305?sample=1>
- رهنمون پیروج، طیبه؛ الماسی، مجتبی؛ و فتاحی، شهرام، (۱۴۰۲). «الگوسازی و برآورد سری زمانی نااطمینانی سرمایه‌گذاری خصوصی و دولتی ایران با استفاده از معادالت دیفرانسیل تصادفی بازگشت به میانگین واسپچک (دوره ۱۳۴۰-۱۴۰۰)». *مطالعات اقتصادی کاربردی ایران*، ۱۲ (۴۸): ۳۹-۷۱.
<https://doi.org/10.22084/aes.2023.28090.3611>

- شاه‌آبادی، ابوالفضل؛ ساری‌گل، سارا؛ و تنهایی، حمید، (۱۳۹۵). «اقتصاد سیاسی، محیط کسب‌وکار و سرمایه خصوصی (مطالعه موردی: کشورهای عضو گروه D8 و G7)». *راهبرد توسعه*، ۴۷: ۱۰۴-۷۲. <http://rahbord-mag.ir/Article/22653/FullText>
- فرجی‌راد، خدر؛ کاظمیان، غلامرضا، رکن‌الدین؛ و افتخاری، عبدالرضا، (۱۳۹۰). «آسیب شناسی سیاست‌های توسعه منطقه ای در ایران از دیدگاه رویکرد نهادی». *فرایند مدیریت و توسعه*، ۲(۸۴): ۵۸-۳۷. <http://jmdp.ir/article-1-1733-fa.html>
- مجیدزاده، رضا؛ و گنجی، بهاره، (۱۳۹۴). *پروانه‌های رسته از پیل. تهران: انتشارات پرکاس*.
- سعادت‌مهر، مسعود. (۱۳۹۰). «بررسی تأثیر امنیت بر سرمایه‌گذاری خصوصی در ایران». *پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی*، ۱ (۲): ۱۶۳-۱۸۷
- محمدزاده، یوسف؛ جهانگیری، خلیل؛ رفاح‌که‌ریز، آرش؛ و ولی‌زاده، الناز، (۱۳۹۶). «بررسی اثر حقوق مالکیت و ریسک سیاسی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با استفاده از رهیافت PVAR». *مطالعات اقتصادی کاربردی ایران*، ۷ (۲۶): ۱۴۴-۱۱۵. <https://doi.org/10.22084/aes.2017.14465.2519>
- مرتضوی‌فر، زینب، (۱۳۹۹). *پایش محیط کسب‌وکار استان‌های کشور. پژوهشکده مطالعات توسعه سازمان جهاد دانشگاهی تهران، طرح پژوهشی به کارفرمایی معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی*.
- مطلبی، سید محمد موسی، (۱۴۰۱). *سنجش فضای سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران با استفاده از الگوی بانک جهانی. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، طرح پژوهشی به کارفرمایی پژوهشکده مطالعات توسعه سازمان جهاد دانشگاهی تهران*.
- معاونت اقتصادی بانک مرکزی، (۱۴۰۳). *موجودی سرمایه در اقتصاد ایران طی سال‌های (۱۴۰۲-۱۳۹۰)*. قابل دسترس در: <https://cbi.ir/simplelist/5485.aspx>
- مومنی، فرشاد، (۱۳۸۶). *اقتصاد ایران در دوره تعدیل ساختاری. تهران: نقش و نگار*.
- مهرگان، نادر؛ و سپه‌بان، اصغر، (۱۳۹۲). «اثرات کوتاه‌مدت و بلندمدت مخارج دولت و تورم بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران». *برنامه‌ریزی و بودجه*، ۱۸ (۲): ۲۲-۴. <http://eprj.ir/article-1-977-fa.html>
- میدری، احمد؛ و قودجانی، اصالن، (۱۳۸۷). *سنجش و بهبود محیط کسب و کار. انجمن مدیران صنایع، تهران*.
- میدری، احمد؛ نصیری‌ا قدم، علی؛ و مرتضوی‌فر، زینب، (۱۳۹۵). «ارزیابی موانع انجام دادن کسب‌وکار در استان زنجان». *تحقیقات اقتصادی*، ۸۴(۳): ۱۴۷-۱۲۹. <https://doi.org/10.22059/jte.2013.35815>

- Acemoglu, D., Simon, J. & Robinson, J. A., (2001). "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation". *American Economic Review*, 91: 1369-1401. <https://doi.org/10.1257/aer.91.5.1369>

- Asadzadeh, A. & Jalili, Z., (2014). "Institutional Quality and Economic Growth; Democracy or Rule of Law?". *Economic Sociology and Development*, 3 (1): 82-55. https://sociology.tabrizu.ac.ir/article_3440_4a0e566770361a290b7eb1d1faf23fdb.pdf (In Persian)

- Deputy of the Central Bank of Iran, (2024), *Capital Stock in the Iranian Economy during the Years (2011-2023)*. <https://cbi.ir/simplelist/5485.aspx>

- Dollar, D., Hallward Driemeier, M. & Mengistae, T., (2005), "Investment Climate and Firm Performance in Developing Economies". *Economic Development and Cultural Change, University of Chicago Press*, 54(1): 1-31. <https://doi.org/10.1086/431262>

- Faraji Rad, Kh., Kazemian, Gh. & Rokneddin Eftekhari, A., (2011). "Pathology of Regional Development Policies in Iran from the Perspective of Institutional Approach". *Management and Development Process*, 2 (84): 58-27. <http://jmdp.ir/article-1-1733-fa.html> (In Persian)
- Greif, A., Lyigun, M. & Sasson, D., (2011). "Risk, Institutions and growth way England and not china". *IZA Discussion papare*. No. 5598. <https://hdl.handle.net/10419/51810>
- Heidari, H. & Alinejad, R., (2014). "Investigating the Impact of the Institutional Variable of the Rule of Law on Economic Growth in Eight Major Islamic Countries". *Encyclopedia of Economic Law (formerly Knowledge and Development)*, 21 (5): 120-98. <https://doi.org/10.22067/le.v21i5.4814> (In Persian)
- Knack, S. & Keefer, Ph., (1995). "Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Measures". *Economics and Politics*, 7: 207-27. https://homepage.ntu.edu.tw/~kslin/macro2009/Knack&Keefer_1995.pdf
- Majidzadeh, R. & Ganji, B., (2015). *Butterflies from the Cocoon*. Perkas Publications. Tehran.
- Mehregan, N. & Sepahban, A., (2013). "Short-Term and Long-Term Effects of Government Expenditures and Inflation on Private Sector Investment in Iran". *Planning and Budget*, 18 (2): (Consecutive 121): 22-4. <http://eprj.ir/article-1-977-fa.html> (In Persian)
- Meydari, A. & Ghodjani, A., (2008). *Measuring and Improving the Business Environment*. Industrial Managers Association, Tehran. (In Persian)
- Meydari, A., Nasiri Aghdam, A. & Mortazavi Far, Z., (2016). "Assessing Obstacles to Doing Business in Zanzan Province". *Economic Research*, 84 (3): 129-147. <https://doi.org/10.22059/jte.2013.35815> (In Persian)
- Mohammadzadeh, Y., Jahangiri, Kh., Rafah Kahriz, A. & Valizadeh, E., (2017), "Investigating the Effect of Property Rights and Political Risk on Attracting Foreign Direct Investment Using the PVAR Approach". *Applied Economic Studies of Iran*, 7 (26): 144-115. <https://doi.org/10.22084/aes.2017.14465.2519> (In Persian)
- Momeni, F., (2007). *Iranian Economy in the Period of Structural Adjustment*. Naghsh-e-Negar, Tehran. (In Persian)
- Mortazavi Far, Z., (2019). *Monitoring the Business Environment of the Provinces of the Country*. Development Studies Research Institute of Acecr, Research Project for the Employer of the Deputy of Economic Affairs of the Ministry of Economic Affairs and Finance. (In Persian)
- Motlabi, S. M. M., (2012). *Measuring the Investment Climate in the Iranian Economy Using the World Bank Model*. Humanities and Social Studies Research Institute of Acecr, Research Project Sponsored by the Development Studies Research Institute of Acecr, Tehran. (In Persian)
- North, D., (1990). *Institutions, institutional change, and Economic Performance*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
- North, D. C., (1981). *Structure and change in economic history*. New York: W.W. Norton & Co., <https://doi.org/10.1177/003232928201100416>
- North, D. C. & Thomas, R. P., (1973). *The rise of the western world: A new economic history*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511819438>

- Padash, H., Hassanpour, E. & Khosravi, A. R., (2011). "Explaining Iran's Economic Growth with an Institutional Approach: The Role of Economic Freedom, Political Freedom and Corruption on Iran's Economic Growth". *Financial Science Securities Analysis (Financial Studies)*, 4 (9): 193-224. <https://sanad.iau.ir/Journal/jfksa/Article/803536> (In Persian)
- Paytakhti, S.A., Taheri, H. & Abqaei, F., (2012). "Managing Factors Affecting Private Sector Investment in Iran". *Productivity Management Journal*, 6, 4(23): 149-170. <https://sanad.iau.ir/Journal/jpm/Article/976201> (In Persian)
- Rahnamoun Pirouj, T., Almasi, M. & Fattahi, Sh., (2013). "Modeling and Estimation of Uncertain Time Series of Private and Public Investment in Iran Using Mean Reversion Stochastic Differential Equations (1961-1965)". *Iranian Applied Economic Studies*, 12 (48): 39-71. <https://doi.org/10.22084/aes.2023.28090.3611> (In Persian)
- Rasoulzadeh Aghdam, S., (2013). "A Comparative-Historical Study of Institutional Obstacles to Economic Development in Iran". PhD Thesis, University of Isfahan, Faculty of Literature and Humanities. Supervisor: Behjat Yazdkhasti Mohammad Sadegh Mahdavi. <https://ganj.irandoc.ac.ir/viewer/237a05a07a0f010febc521fca996e305?sample=1> (In Persian).
- Saadat Mehr, M., (2011). "Investigating the Effect of Security on Private Investment in Iran". *Economic Growth and Development Research*, 1 (2): 187-163 (In Persian).
- Shahabadi, A., Sarigol, S. & Tanhaei, H., (2016). "Political Economy, Business Environment and Private Capital (Case Study: D8 and G7 Member Countries)". *Development Strategy*, 47: 72-104. <http://rahbord-mag.ir/Article/22653/FullText> (In Persian)
- Vlasenko, P., (2004). *Privatization and new entry in post-communist transition the impact on restructuring*. University of Maryland, USA. <http://hdl.handle.net/1903/1755>
- World Bank, Report, (2005). *World Development Report 2005: A Better Investment*. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/47a21c3b-537d-5e36-832e-bea460c4d59b>
- World Bank, Report, (2005). *A Better Investment*. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/47a21c3b-537d-5e36-832e-bea460c4d59b>